

ELŐSZÓ

Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Szociális Osztálya és a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszéke 2008-ban indította el azt a városi kutatássorozatot, melynek célja a városlakók életminőségének folyamatos figyelemmel kísérése, a változások elemzése és bemutatása.

A vizsgálat első adatfelvételére 2008-ban, a második hullámra 2010-ben került sor. Bár a kutatás még viszonylag rövid időszakot ölel fel, a résztvevők mégis úgy gondolták, hogy érdemes egy tanulmánykötet formájában is bemutatni az eredményeket, hiszen olyan időszakot élünk, amelyben a gyors gazdasági-társadalmi események jelentősen átforgalmazzák a helyi közösségeket, társadalmak életét.

Nem titkoltunk célunk, hogy egy kicsit a Társadalmi Riport könyvsorozat¹ mintájára magunk is egy sorozatot indítsunk el, amely rendszeres időközönként beszámol a város lakóinak életéről, annak változásairól, hiszen magát a kutatási programot is folytatni kívánjuk. Az említett sorozathoz hasonlóan időről időre szeretnénk olyan tanulmányokat is megjelentetni, amelyek ugyan nem szerves részei a vizsgálatssorozatnak, mégis ahhoz tematikusan is kapcsolódva fontos és releváns információkat közölnek a városról, vagy olyan nagy ívű kutatás eredményei, amelyek kapcsolódnak a helyi közösséghez.

Vizsgálatunk nemzetközi és hazai mintákon alapul, mely az ún. háztartáspanel módszertanát követi. Ennek lényege, hogy elsődlegesen a városi háztartásokról gyűjt információkat, másodsorban a háztartástagok meghatározott jellemzőiről.

Sajátossága, hogy azonos lakossági mintán, azonos kérdőívvél próbálja feltárni a változásokat, úgy, hogy a kérdezők ugyanazokat a háztartásokat keresik fel meghatározott időközönként.

A háztartáspanel vizsgálatnak kialakult módszertana van az Európai Unióban és Magyarországon is. Előzménynek és részben mintának is tekinthető az ECHP kutatás (European Community Household Panel – Európai Közösség Háztartáspanel), amely standardizált kérdőívvel, azonos mintán (összességében 60.500 európai háztartásban, közel 130.000 fő esetében) vizsgálta 1994 és 2001 között az európai polgárok életkörülményeit, olyan standardizált, azaz nemzetközi viszonylatban is összehasonlítható dimenziókban, mint pl. a jövedelmi helyzet, szegénység, gazdasági aktivitás, egészségi állapot.²

Az uniós tagországok közül Ausztria 1995-ben, Finnország 1996-ban, míg Svédország 1997-ben csatlakozott a vizsgálatához, Magyarország később az ECHP folytatásának tekinthető vizsgálatssorozatba lépett be. A kutatássorozat módosítására azért volt szükség, mert az eredetileg a mintába kerültek az idők folyamán „eltűntek” a kutatók elől.

1 A Társadalmi Riport a TÁRKI 1990-ben indult könyvsorozata, amely alapvetően a kutatóintézet által lebonyolított hazai háztartáspanel, illetve a későbbiekben Háztartás Monitor kutatássorozat eredményeit publikálja kétéves időközönként. Az egyes kötetekben a háztartáskutatások mellett aktuális, adott időszakra, vagy adott témakörökre vonatkozó kutatások eredményeit is közreadják.

2 Forrás: Eurostat, ECHP és EU-SILC adatbázisok.

A nyolc éves követési idő alatt az ECHP kutatásban ugyanis olyan nagy mértékűvé vált az ún. „panelkopás” (a megkérdezésre kiválasztottak „eltűnése” – költözés, elhalálozás, egyéb mobilitási problémák miatt), hogy a felvétel az eredeti elképzelésekkel ellentétben 2001-ben gyakorlatilag megszűnt, ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy hasonló adatfelvételre szükség van, különösen azért, hogy a csatlakozó országokból is rendelkezésre álljanak nemzetközileg is összehasonlítható adatok.

Az ECHP folytatása az EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions – Jövedelem és életminőség statisztika) bevezetéséről 2000-ben határoztak az uniós tagállamok társadalomstatisztikai elnökei, az Európai Parlament pedig 2003 márciusában hagyta jóvá azt a keretszabályozási törvénytervezetet, amely elindította a kutatássorozatot.

Az EU-SILC alapvetően kétféle adatot eredményez:

- keresztmetszeti (időszakra vagy meghatározott időpontra vonatkozó), valamint
- longitudinális adatokat, melyek az egyének szintjén négyéves időtartamon keresztül mérik a változásokat.

Prioritása az összehasonlítható, aktuális, magas színvonalú keresztmetszeti adatoknak van. A longitudinális adatokra vonatkozó mintanagyság és ebből eredően a jövedelmekre és egyéb tényezőkre vonatkozó információ jóval korlátozottabb. Elsősorban a tartós szegénység és kirekesztettség előfordulási arányát és ennek alakulását vizsgálja a népesség néhány alcsoportjában. Megjegyzendő azonban, hogy az EU-SILC kérdőívei szinte azonos információkat gyűjtenek, mint korábban az ECHP kérdőívei.

Az újonnan csatlakozott 10 tagállam első keresztmetszeti mikroadatállománya 2005-től áll rendelkezésre, a többi azóta csatlakozott (Bulgária, Románia) és a jelölt országok (Horvátország, Törökország), továbbá Svájc esetében a bevezetés folyamatosan történik.

A nyíregyházi vizsgálat hazai előzménye a TÁRKI által, a kilencvenes évek elején elindított Magyar Háztartás Panel (MHP – később Háztartás Monitor) országos kutatás, amely lényegében azonos módszertannal készült, mint a nemzetközi vizsgálatok, s két-éves időközönként kíséri figyelemmel a magyar háztartások életkörülményeinek alakulását, változását.

A nyíregyházi háztartáspanel vizsgálat a nemzetközi és hazai előzményeket figyelembe véve, azokra alapozva készült el, nemcsak módszertanát tekintve, hanem felhasználva az ECHP, az EU-SILC és az MHP kérdőíveit, annak érdekében, hogy a lokálisan kapott információk mind hazai, mind nemzetközi szinten összehasonlíthatóak legyenek.

A kutatás kérdőívét Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Szociális Irodájának munkatársai, valamint a Debreceni Egyetemi Egészségügyi Kar Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszék oktatói közösen készítették el, figyelembe véve (és részben adaptálva) a nemzetközi és hazai kérdőívmintákat.

A véglegesített kérdőív több nagy blokkban vizsgálta a város lakóinak életkörülményeit, ezek a következők:

1. A háztartások jellemzői (háztartás összetétele, lakhatás körülményei, problémák, háztartások felszereltsége, jövedelmek,)
2. Gazdasági aktivitás (munkavégzéssel kapcsolatos jellemzők)

3. Egészségi állapot (egészségi állapot megítélése, tartós betegségek)
4. Társas kapcsolatok (családi és emberi kapcsolatok jellemzői, kiterjedtsége, intenzitása)
5. Idősek helyzete (a 65 éves, illetve annál idősebb lakosok helyzete)
6. Támogató rendszerek – szociális problémák (a természetes és mesterséges védőháló jellemzői, segélyezés, vélemények a segélyezési rendszerekről, szociális ellátásról)
7. Szociális Osztály működése (ügyfelek és véleményük)
8. Biográfia (a megkérdezettek személyes jellemzői)

A megkérdezésre kerülők kiválasztása, azaz a minta létrehozása az MHP módszertanára alapozva került lebonyolításra. A mintába azok kerülhettek be, akik 18. életévüket betöltötték és állandó nyiregyházi lakosok. A minta kiválasztását – a kutatók által megadott instrukciók alapján – az országos vizsgálathoz hasonlóan a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala választotta ki véletlenszerűen az adatbázisából, oly módon, hogy első körben egy 2000 fős adatbázis került kialakításra, majd azonos eljárással egy 400 fős adatbázis, annak érdekében, hogy pótcímekkel lássuk el a kérdezőket olyan esetekre, ha a „főmintából” valakik kiesnek, vagy nem vállalják a válaszadást.

A kiválasztott minta reprezentativitását egy változó, a nemek megoszlása alapján teszteltük, elsődlegesen azért, mert a városlakókra vonatkozóan részletes adatok kizárólag a népszámlálásokból állnak rendelkezésre, a mintából pedig (az adatvédelem biztosítása érdekében) csak a kiválasztottak neve és címe. Mivel a legutóbbi népszámlálás 2001-ben volt, az életkori, vagy egyéb (pl. iskolázottság) adatok megoszlása pedig jelentős változásokon mehetett át az elmúlt 7-8 évben, logikus volt, hogy a viszonylag állandónak tekinthető nemek szerinti megoszlást vegyük figyelembe.

A megkérdezést – előzetes felkészítés után – a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar különböző szociális képzéseiben résztvevő hallgatói végezték 2008 és 2010 első felében. A megkérdezés előtt a kiválasztottak egy előzetes levelet kaptak a Polgármesteri Hivataltól, az alpolgármester és a kutatásvezető aláírásával, amelyben részletes tájékoztatást kaptak a vizsgálatról, illetve arról, hogy milyen cél érdekében és mikor fogják őket a hallgatók felkeresni.

A kérdezőbiztosok mindkét évben ugyanazokat a háztartásokat keresték fel. A két adatfelvételtől mindkét évre vonatkozóan összességében 1848 értékelhető és feldolgozható kérdőív áll rendelkezésre, ami azt jelenti, hogy a kutatás során 1848 háztartásra vonatkozóan rendelkezünk információkkal, illetve a háztartásban élők esetében összesen 4866 főről gyűjthettünk adatokat, ami a város teljes lakosságának 4 százaléka. Összehasonlításképpen érdemes megemlíteni, hogy az országos kutatások esetében jellemző csak a 2000 – 3000 háztartásra vonatkozó adatgyűjtés, mintanagyság, ilyen nagyságrendű felmérés még nem történt helyi szinten.

A megkérdezés során természetesen torzult bizonyos fókig a minta reprezentativitása, mivel a kérdezők (mint minden panelkutatás esetében) azt az utasítást kapták, hogy a háztartásra vonatkozó blokkot attól a személytől kérdezzék, aki a legjáratosabb annak ügyeiben és a legtöbb információt tudja adni, majd csak ezután térjenek rá a sze-

mélyekre vonatkozó kérdőív kérdésére. Az esetek egy jelentős részében a háztartási kérdésekre azok nőtagjai válaszoltak. Az eltérések a következőképpen alakultak:

	A városlakók nemi megoszlása (2001 Népszámlálás)	A városlakók nemi megoszlása (a minta alapján)	A városlakók nemi megoszlása (az elsődleges adatbázisban, a megkérdezés után)
Férfi	46.8	46.7	38.9
Nő	53.2	53.3	61.1

A természetes torzulást minden adatbázis esetében súlyozási eljárással lehet korrigálni, amelynek során a nemek arányát figyelembe véve „visszaáll” az eredeti mintamegoszlás. A súlyozási eljárás után a következő paraméterek jellemzőek:

	A városlakók nemi megoszlása (2001 Népszámlálás)	A városlakók nemi megoszlása (a minta alapján)	A városlakók nemi megoszlása (az elsődleges adatbázisban, a megkérdezés után)	A városlakók nemi megoszlása (a súlyozás után)
Férfi	46.8	46.7	38.9	46.8
Nő	53.2	53.3	61.1	53.2

A panelkutatásoknál szokott eljárásoknak megfelelően a háztartásokra vonatkozó információkat általában a súlyozatlan, elsődleges adatbázis alapján közöljük, mivel ebben az esetben a válaszadó személyi jellemzői nem tekinthetők releváns információknak, a válaszadó ilyenkor adatközlőnek, informátornak minősül, az elemzési egység pedig nem a személy, hanem a háztartás. A személyekre vonatkozó információk természetesen már a súlyozott adatbázisból származnak.

Annak érdekében, hogy a városi térbeli jellemzők és egyenlőtlenségek is mérhetőek legyenek, a várost 14 körzetre osztottuk fel. A városkörzetek kialakításánál arra törekedtünk, hogy az kövesse a város térszerkezetét, bizonyos esetekben azonban ennél részletesebb bontást nem alkalmaztunk, így a Sóstó elnevezés magába foglalja Sóstó-hegyet is. A Jósavárost két részre bontottuk, az egyik elsősorban a lakótelepi részt tartalmazza (Jósaváros I.), a másik az elmúlt időszakban kialakult családi házas övezetet (Jósaváros II.) Hasonló bontást nem tudtunk alkalmazni pl. Örökösföld esetében, ahol a családi házas részt a kis esetszámok miatt nem tudtuk önálló városrésznek venni.

A kialakított városkörzetek a következők: Belváros, Sóstó, Oros, Borbánya, Huszártelep, Örökösföld, Jósaváros I, Jósaváros II, Kertváros, Himes, Nyírszőlős, Ókistélekiszőlő, Újkistélekiszőlő, Bokortanyák.

Könyvünkben igyekeztünk a vizsgálat során kialakított tartalmi blokkok mentén elkészíteni az egyes tanulmányokat, kiegészítve olyan releváns információkkal, amelyeket a panelkutatások természetükből adódóan nem mérnek. Ilyen a kötet első tanul-

mánya, Malakucziné Póka Mária elemzése, amely részletesen is bemutatja Nyíregyháza város lakosságának demográfiai jellemzőit, a demográfiai helyzet változásait, feltárva az egyes városkörzetek helyzetét is.

A Fábíán Gergely, Takács Péter szerzőpáros a jövedelmi egyenlőtlenségeket, illetve azok változásait vizsgálja, kiemelten kezelve a szegénységre vonatkozó információkat, adatokat, hazai és részben nemzetközi összehasonlításban. Ugyanez a szerzőpáros kísérletet tesz (Tauhidur Rahman modellje alapján) egy összevont, lokális életminőség index kidolgozására, amely nemcsak módszertani, hanem tartalmi szempontból is izgalmas, és újdonság értékkel bír. Az életminőségre vonatkozó mérőeszközök ugyanis számos esetben egydimenziósak, gyakorta csak egy-egy jellemző (pl. az egészségi állapot, vagy a pszichés helyzet, esetleg néhány makrostatistikai változó) mentén igyekeznek megragadni egy ezeknél sokkal komplexebb élethelyzetet.

Életminőségünk egyik alapvető dimenziója a lakás, a lakhatás és az azzal összefüggő jellemzők. Ezek bemutatása szerepel Szoboszlai Katalin tanulmányában, aki azonban nemcsak a lakásmutatókat elemzi, hanem a háztartások felszereltségét, illetve a jövedelmi helyzet szubjektív megítélésének jellemzőit.

Napjaink kardinális kérdésével, a foglalkoztatottsággal és a munkanélküliséggel foglalkozik Rusinné Fedor Anita tanulmánya, külön figyelmet szentelve a nők és a férfiak között tapasztalható különbségekre, amelyek nemcsak nemzetközi és hazai, de lokális szinten is tetten érhetőek.

Életminőségünk meghatározó tényezője egészségi állapotunk. Jóna György és Járvorné Erdei Renáta elemzése nemcsak arra világít rá, hogyan változott a vélt egészség az eltelt időszakban, hanem arra is, melyek a legfontosabb gazdasági-társadalmi jellemzők, amelyek egészségi állapotunkat alapvetően meghatározzák.

Manapság már közhelyszámba megy ugyan, de idősödő, mondhatnánk „öszülő társadalomban” élünk. Kutatásunkban külön vizsgáltuk a városban élő idősök gazdasági, társadalmi, szociális helyzetét, életükről alkotott véleményét, melynek változásait Patyán László tanulmánya mutatja be.

A rászorultság, a támogató rendszerek és a szociális problémák összefüggéseit vizsgálja Balogh Erzsébet és Fábíán Gergely közös tanulmánya, amelyben a szerzőpáros külön kitér a napjainkban sok vitát kiváltó segélyezési rendszer helyi megítélésére, a lakosok véleménye alapján.

Életminőségünk alapvető építőköve társas kapcsolatunk rendszere, annak kiterjedtsége és működése, erős és gyenge kapcsolataink hálózata. Ennek jellemzőit és változásait mutatja be Huszti Éva elemzése.

Egy speciális, számos szempontból hátrányos helyzetű társadalmi csoport élethelyzetét mutatja be Horváth László és Krizsai Anita tanulmánya, amelyben a szerzők a Nyíregyházán és térségében élő fogyatékosok helyzetét elemzi.

A kötet szerkesztői abban reménykednek, hogy a tisztelt olvasók számos érdekes és izgalmas információval gazdagodnak majd a tanulmányok elolvasása után, a gyakorlatban dolgozó egészségügyi és szociális szakemberek pedig használható, alkalmazható tudással, hiszen a kutatások is azt a célt szolgálják, hogy javíthassuk a lokális közösség tagjainak életminőségét.

A könyv megjelenését az „Új tudományos eredmények népszerűsítése és a tudományos tevékenységekhez kapcsolódó kezdeményezések fejlesztése a Debreceni Egyetemen” című sikeres TÁMOP pályázat támogatta.

Ahogy mondani szoktuk, ez a tanulmánykötet sem jöhetett volna létre, egy innovatív, a tudományos-kutató műhelyeket támogató milió nélkül. Ehhez az alapokat egy olyan iskolateremtő személyiség teremtette meg, aki nemcsak az intézményt hozta létre, hanem olyan újító szellemmel alakította karunk életét, amelynek szerves részét alkotta és alkotja ma is a kutatás, a tudományos élet.

Kötetünkkel közelgő 70. születésnapja alkalmából köszöntjük alapító főigazgatónk, dékánunkat, Dr. Lukácskó Zsoltot.

Nyíregyháza, 2011. november 5.

*Fábián Gergely
Patyán László
Huszi Éva*